

Politisk psykologi - mellom forklaring og forandring

Nora Sveaas

Når psykologer deltar i samfunnsdebatten, er det ofte for å forklare hvorfor det er som det er eller ble som det ble. Den psykologiske kunnskapen anvendes til å forstå hendelser som voldshandlinger og konflikter, og fra tid til annen lykkelige begivenheter. Ved å forklare samfunnsmessige hendelser kan psykologer skape et mer utfyllende bilde, vise mulige sammenhenger og kanskje gjøre det hele mer begripelig.

Langt på vei er dette i tråd med ideene i den politiske psykologien slik den ofte beskrives. Politisk psykologi har hatt som målsetting å forklare politiske fenomener ut fra psykologisk kunnskap og analysere politisk atferd på individ- og gruppenivå. Personlighetens betydning for politisk lederskap, emosjonenes rolle i politikken, hvorfor mennesker stemmer som de gjør, dynamikken i konflikter mellom grupper og studier av politikeratferd er eksempler på forskningstemaer i denne multidisiplinære delen av psykologien. Til tross for mangfoldet er en rekke sentrale områder nærmest fraværende i politisk psykologi slik den fremstår i fagets egne grunnbøker. Begreper som menneskerettigheter, fred eller fredspsykologi finnes ikke i stikkordsregistrene, og krig bare i begrenset grad. Og dette selv om sterke krefter i psykologien har tatt til orde for en psykologi om krig og fred, ikke bare for å forstå, men også for å skape endring. Nettopp dette er et tema som mer enn noe bør høre hjemme i politisk psykologi, en utfordring vi reiser i vår bok Politisk psykologi (Lavik & Sveaas, 2005).

I 1964 kom Otto Klinebergs bok Politikk og psykologi. Han tar til orde for en psykologi som både kan og bør yte verdifulle bidrag til forholdet mellom nasjonene, spesielt når det gjelder trusselen om tilintetgjørelse. Klineberg argumenterte mot forestillingen om at aggresjon og krig er nedarvet i mennesket og dermed uforanderlig. I stedet etterlyste han at psykologisk kunnskap ble brukt til å skape fred. Ved slutten av annen verdenskrig hadde Klineberg sammen med sentrale psykologer som Gordon Allport, E.R. Hilgard, Rensis Likert og Edvard Tolman tatt initiativet til The Psychologists' Manifesto: Human Nature and the Peace. A Statement by Psychologists. Manifestet slo fast at krig kan unngås og heller ikke er del av menneskets natur, og det ble underskrevet av nær 4000 amerikanske psykologer. Dette ble opptakten til fredspsykologien, som etter hvert fikk form av psykologers kamp mot atomvåpen. De samme argumentene - at mennesket ikke er biologisk programmert til krig og er i stand til å lage fred - dannet senere utgangspunktet for Sevillaerklæringen (Sevilla Statement on Violence), undertegnet i FNs fredsår 1986. Erklæringen ble forfattet av psykologer som deltok på en internasjonal konferanse for studier av aggresjon, og tre år senere sluttet UNESCO seg til erklæringen.

Psykologers etiske prinsipper er fra nå av eksplisitt grunnet i menneskerettighetene

Hvor ble denne delen av psykologien av? Hvor i faglitteraturen omtales disse aktivitetene? Hvor har troen på psykologien som et aktivt bidrag til forandring tatt veien? Spørsmålene er verdt å tenke over når vi vet at det nettopp var psykologiens gamle mestere og lærebokforfattere som var talspersoner for en psykologi med aktivt verdivalg og mål om forandring. Det er også til ettertanke at det ikke er i den europeiske og amerikanske psykologien vi finner disse stemmene i dag. Røstene for en psykologi som er en aktiv del av politisk endring og frigjøring, finner vi i de delene av verden hvor fattigdom og undertrykking har dominert. Frigjøringspsykologien i Latin-Amerika hevder at

fagets primære oppgave er å få mennesker til å forstå sin egen virkelighet gjennom å reflektere over egne sosiale erfaringer, og at psykologiens oppgave er å tydeliggjøre de undertryktes situasjon og gi dem tro på sin stemme og sin mulighet til opprør. Ikke uten grunn ble frigjøringspsykologiens «far», sosialpsykologen og jesuittpresten Ignacio Martin Baro, skutt og drept av El Salvadors militære på universitetets område i 1989.

I Afrika ble en del av kampen mot apartheid ført på psykologiens område, og først og fremst mot den delen av psykologisk kunnskap og tenkning som i årevis hadde legitimert forskjeller og undertrykking. Å påvise både det feilaktige, det ideologiserende og det undertrykkende i slike modeller var viktige stemmer i anti-apartheid-virksomhet. Eksempelvis ble det å utvikle psykologiske tester som var i stand til vurdere de svarte afrikanske barna på en mer rettferdig måte, bidrag både til forskning og til frigjøring.

I dette nummeret av Tidsskriftet reises det spørsmål om hva det betyr å gjøre psykologien tydeligere i samfunnsutvikling og planlegging. Jeg har allerede pekt på noen historiske initiativer, men mye tyder på at interessen for samfunnsrettet psykologi er voksende, og at holdningen til å legge et verdistandpunkt til grunn for psykologisk praksis er i endring. Noen få aktuelle hendelser underbygger dette.

Det er blitt en sterkere kobling mellom psykologifaget, fagetikk og menneskerettigheter. På verdenskonferansen for psykologer i Berlin fjor ble. Den universelle erklæringen om etiske prinsipper for psykologer (Universal Declaration of Ethical Principles for Psychologists) vedtatt. Dokumentet bygger på FNs universelle menneskerettighetserklæring, og medfører at psykologers etiske prinsipper fra nå av er eksplisitt grunnet i et menneskerettslig verdigrunnlag. Med tanke på at stater som har ratifisert de viktigste konvensjonene, er juridisk bundet av disse, er det både viktig og naturlig at forholdet mellom psykologien og de grunnleggende menneskerettighetene tydeliggjøres. Men dette betyr at psykologer må styrke sin kunnskap om menneskerettighetene og om hvordan de praktisk kan implementeres.

Menneskerettighetene står også sentralt når det på nordisk og internasjonalt nivå er et økt samarbeid blant psykologer om å drøfte sentrale spørsmål knyttet til alvorlige overgrep og brudd på menneskerettighetene, og psykologers rolle i dette. Den fellesnordiske reaksjonen overfor den amerikanske psykologforeningen (APA) bærer bud om engasjement og vilje til å ta stilling i vanskelige saker. For der APA aksepterte psykologer som aktive i avhør av terrorismistenkte, til tross for den godt dokumenterte bruken av uakseptable avhørsmetoder, formidlet de nordiske psykologforeningene at psykologer ikke bare må hindre og rapportere kollegers deltakelse i metoder som tvungen nakenhet, isolasjon, seksuell trakassering og annen ydmykelse; det påhviler oss også å kreve full stans av dette overfor myndighetene i land som anvender tortur og annen grusom behandling i kampen mot terror.

Nylig har psykologforeningene i Norden rettet en protest mot bombingene i Gaza, med særlig fokus på de lidelser som barna utsettes for, den ødeleggende krigen representerer for barnets psykiske helse og fremtid, og den grunnleggende usikkerheten og mistilliten som skapes. At en slik uttalelse kom i samme måned vi i Tidsskriftet kunne lese om våre psykologkollegers egne barndomsopplevelser under annen verdenskrig, satte aktualiteten av psykologers arbeid og samarbeid for fred i et helt spesielt lys.

Psykologer over hele verden arbeider direkte med mennesker som har vært utsatt for krig og menneskerettighetsbrudd, tidligere barnesoldater, kvinner som har vært voldtatt som del av krigshandlinger, og med grupper som blir tvunget til å flykte og leve i usikkerhet. Bedre enn de fleste kan de fortelle om sammenhengen mellom psykologisk bistand, strafferettslige tiltak overfor de ansvarlige, oppreisning til de utsatte og gjenoppbygging av institusjoner som kan ivareta rettferdighet

og helse. Rollen til helsearbeidere i aktiv tjeneste både faglig og som talspersoner har sjelden vært så tydelig som nettopp nå. Legene Gilbert og Fosse synliggjorde ikke bare lidelsene i Gaza samtidig som de forsøkte å redde liv. De viste også den viktige rollen de lokale helsearbeiderne spiller i innsatsen for å gjenoppbygge samfunnet og styrke fredsarbeidet. Dette arbeidet har i disse dager dessverre fått enda vanskeligere vilkår, etter at blant annet Gaza Community Mental Health Programme ble bombet den 30. desember. Ved dette senteret har psykologer, leger og pedagoger i årevis ytt helsetjenester til mennesker skadet av krig og tortur, samtidig som de har arbeidet aktivt med tiltak for å bryte voldens spiral, blant annet gjennom å lære de unge alternative mestringstrategier til hatoperasjoner eller selvødeleggelse. I dag ligger senteret i ruiner.

I juli i år avholdes Den europeiske konferansen for psykologer i Oslo, med Norsk Psykologforening som vertskap. Under overskriften Fredssporet samler vi erfaringer fra psykologers engasjement og virksomhet på områder som krig, konflikt, forsoning og rehabilitering, men også i kampen for menneskers rettigheter generelt. Et håp er å tydeliggjøre dette feltet og gjøre det til en integrert del av psykologien og dens ansvarsfelt. Det dreier seg om anvendelse av psykologisk kunnskap i arbeidet for å styrke rettigheter og verdighet. Da er ikke psykologens samfunnsrolle bare å forklare, da dreier det seg om samfunnsengasjert arbeid for å forandre.

Referanser

Klineberg, O. (1964). Psykologi og politikk. Oslo: Pax forlag

Lavik, N.J. & Sveaass, N. (2005). Politisk psykologi. Oslo: Pax forlag